

Napsal a přeložil Jan Münzer

(E*forum, 08. 10. 2014)

*S Haškovými Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války (1921–23) se česká kritika a literární historie vyrovnávala nelehko, rozporupně i v polemikách. Tématem a významným impulsem pro domácí diskuse se stal značný ohlas překladu tohoto románu do němčiny (od Grete Reinerové, Adolf Synek 1926; viz česko-německé *echo* Zuzany Jürgens o novém překladu Švejka). Překladatel a kritik **Jan Münzer** (1898–1950) vybral, přeložil a úvodem opatřil často dobově citované i méně známé hlasy německé kritiky a publicistiky z let 1926–27. Článek **Švejk v Německu** (Přítomnost 5, 1928, č. 8, 1. 3., s. 119–121) dokumentuje různorodé možnosti interpretace Haškova románu a především jeho ústřední postavy, čtení literární i neliterární, a to – podobně jako v Čechách – v závislosti na proměnách společenské situace i na politické orientaci autorů. Některé z opakujících se motivů byly převzaty z českého prostředí, kde vesměs kladné zahraniční hlasy vyvolávaly nový, proměněný a stále polemický zájem o Švejka. – Münzerův příspěvek lze číst jako doplněk *Čtení o Jaroslavu Haškovi*, výběru textů z let 1919–1948, který právě vyšel jako třetí svazek edice *Antologie*.*

lm

Švejk v Německu

Německý překlad Haškova Švejka má svou historii. Když Haškův nakladatel po Švejkově úspěchu v jeho domovině pojal úmysl vydat jej německy, nastala mu krušná pouť za překladatelem. Za krátký čas nebylo v Praze obou řečí, české i německé, znalého literáta, jehož by nakladatel nebyl požádal o provedení překladu. Není bez zajímavosti, že tlumočnické poslání Židů mezi českou a německou kulturou projevilo se i v tomto případě: většina literátů, již pro překlad přišli v úvahu a jež nakladatel také vyhledal, byli Židé. Ale právě tato okolnost nebyla věci na prospěch, neboť mnozí z těchto překladatelů, ač byli především kvalifikovaní, odmítli, jak myslím, z odporu proti přílišné lidovosti Haškovy mluvy, jež se přičila jejich vystupňovanému estetickému cítění. Druzí pak projevili sice ochotu knihu přeložiti, vyžádali si však některé změny a delší lhůtu než kvapící nakladatel chtěl povolit. Tak se stalo, že se překlad na škodu věci samé dostal do rukou méně povolaných.

Toto bylo nutno předeslati, aby si čtenář uvědomil, jak silný asi byl v Německu dojem z Haškovy knihy, dosáhla-li za nevalně příznivých okolností tak značného úspěchu. K nim nutno pak přičísti ještě jednu, již mnohý považoval před uskutečněním

německého vydání za nejzávažnější: protirakouskou a protiněmeckou tendenci Švejka. Nikdo nevěřil, že by se sebesvobodomyšlnější Němec dovedl přes ni přenést, každý očekával, že německá literární kritika i obecnost budou proti Švejkovi protestovat. Tito pesimisté zapomněli dvojí: předně, že Švejk jako součástka bývalé rakouské armády a odhalitel její pravé tváře musil se setkat se zájmem právě tam, kde se věřilo, že světová válka byla Německem prohrána alespoň částečně vinou Rakouska; za druhé, že Švejk, ať je jeho literární hodnota jakákoliv, je kniha ohromně zajímavá, kniha s neobyčejně bohatým dějem a neobyčejně zábavně psaná. Švejk je humoristický román a stanovisko k němu je různé podle toho, klade-li se důraz na slovo „humoristický“, či na slovo „román“. Ale ať je kompozice Švejka jakožto románu sebevadnější, nepopíratelnou skutečností zůstává, že Hašek v něm vytvořil lidský a lidový typ, což je více než dost, aby v jeho díle byl spatřován umělecký výkon. Toto stanovisko zaujímá také veskrze ona část německé literární kritiky, jež Švejka přivítala příznivě:

Nenalezl jsem v celé literatuře protějšku k této knize... Pan Švejk je hloupě vychytralý, maličký, zcela lhostejný ke všemu, co se s ním děje, ale pln zájmu o všechno, co se děje kolem něho. Kde u jiného nastupuje patos, tam pomrkává s dobrosrdečnou rozvážností, a člověk se leckdy při tak dokonalé bezstarostnosti táže, nežertuje-li. Nikoliv, je mu pouze lehký u srdce. Tohoto Švejka postavil tedy autor do světové války, a tu se stane, že malý Čecháček přelstí celou rakouskou monarchii, což není tak těžké -, a víc: že ji ovládne, že se jí s nejnevinější tváří posmívá a že všechno ztrácí svůj význam před tímto idiotsky vychytralým chlapíkem, vítězství, porážka, čest, sláva, generál i ošetřovatelka. Rozmluvy pana vojáka jsou vesměs prováty hravým blbnutím, při každém obratu přepadají jej vzpomínky na jeho ulici a jde-li do tuhého, začne svému užaslému partneru předkládat historky... Úplnou zvláštností této knihy je její humor, jenž je půvabnou směsí lahového piva a likéru. Nejen Švejk je blbý, stejně blbý je i malý svět, jenž tu je stavěn před naše oči: pokroucený, zkřivený a kosý a příšerně pravdivý. Mezi řádky kvasí výsměšek a tak nenávistné opovržení Rakouskem, militarismem, válkou a celou militaristickou parádou, že by autor, kdyby Ludendorff nebyl upláchl do Švédska, byl musil dosáhnout věku Metuzalemova, aby mohl všechno odsedět... A jen tak mimochodem vypravují Švejkovi soudruzi své osudy, jež jsou ve své nesmyslnosti, mučivosti a šílenosti nejkrvavější satirou na císařské Rakousko, již jsem kdy viděl. Především proto, že s celou tou motanicí se nedělá rámus. Bláznovství zůstává tu podkladem všeho ostatního... Švejk je malý člověk, jenž se dostane do ohromného dění světové války, jak se tam většina lidí dostává, bez viny, nevědomky a nečekaně, bez vlastního přičinění. Najednou je tam, a ostatní střílejí. A nyní postaví se tato hromádka neštěstí proti velmocem země a říká, potutelně pomrkávajíc - a špatně oholena, tichým hlasem pravdu... Zatímco onen polní kurát Katz je naplněn pouze alkoholem, žije Švejk jasně a rozvážně, jakýsi Vilém Tell na moři militarismu, poslední naděje rozumných. Odtud jeho ohromná popularita, odtud naše radost a odtud knockautování představení: jejich napřímená důstojnost se hroučí před tímto malým tlustým chlapíkem. Je vždycky krásné, je-li slabší silnější... Švejk pohlíží na všechno přívětivě, jeden zástupce militarismu znamená pro něho totéž co druhý, a v tom se k němu bezvýhradně připojujeme. Ale Švejk dělá něco, co není každému

dáno: usmívá se přívětivě, je ještě o něco vychytralejší než ostatní a nepojímá nic vážně. A to je nejchytrější ze všeho, co může udělat... Švejk je na půl milimetru vzdálen nesmrtelnosti. Je příliš lokální. Cítí česky, což je přednost – ale cítí jen česky, což je nedostatek. V předmluvě plýtvá překladatelka poněkud silnými slovy a říká, co by měl říkat čtenář: Český Cervantes... a podobné věci. Známe přece úsilí malých států; Maďarsko sestává přece jen z „nejproslavenějších“ umělců – a když opustili hranici země, není to ani z poloviny tak zlé. Hašek je veliký satirik – měl jen smůlu, že básnil v české řeči, z níž teprve musil být vydobyt, což je trpké. Kdyby byl psal anglicky, byl by tento muž získal světovou slávu. Nejen proto, že by mu miliony automaticky rozuměly – ale proto, že miliony cítí stejným způsobem jako on. Švejkovy city jsou univerzálně komické – jejich vyjádření sotva. A vysvětliti něco takového nelze. Švejk je o rozhodující odstín příliš provinciální... Nakladatel chystá ještě dva díly a já se těším, že je ještě neznám, že mne ještě očekává požitek z jejich četby. Doufejme, že budou sytější přeloženy... a že se změní úprava. *K. Tucholsky ve Weltbühne.*

V nespočetných exemplářích rozšířena mezi Čechy, stala se tato nádherná, silná, geniálně zřetelná a vyposlouchaným životem k prasknutí a kvasivé beztvárnosti naplněná kniha dnes téměř humoristickým národním eposem mladé sousední republiky, tato povídka o blbém a dobrosrdečném, mazaném a smolařském důstojnickém sluhovi Švejkovi, jehož postava šíří kolem sebe téměř záři české lidové písně... Haškova nejvlastnější genialita spočívá v jeho spravedlivosti srdce, jež se vůbec nestydí za zřejmý a otevřený rozpor se spravedlností hlavy. Miluje lid až k opojení. Toto opojení (jemuž často napomáhal alkoholem) je, co ho často přes dojetí, sentimentálnost a cholericke výbuchy opilce vyzdvihlo k tak geniálnímu jasnovidectví, že udiveni zmlkáme. Nikdy snad ještě nebyl tajemný pojem „lid“ formulován tak přesně. Nejde tu o třídu, proletariát, sedláky či maloměšťáky či spodinu: je to prostě „lid“, jenž tu mluví, ve zcela jiném světě, zcela cizí mluvou srdce, s jinými myšlenkovými pochody, jiným právním citem, jinou zvědavostí i zvidavostí, jiným chápáním důležitého i nedůležitého; se zprávami i pověstmi, jež se bez telegrafu a telefonu – těch není v lidu – rozšiřují zcela jinou pohádkovou rychlostí... Švejkův život je boj na ústupu s nejkomičtějšími epizodami. Ale hned se pozná, že neztrácí dech. „Páni“, s nimiž má co dělat, nejsou jistě chytřejší než on. Většinou plácají ve stavu úplné opilosti. A jsou-li střízliví, mluví ještě idiotštěji než v opojení... Švejk je jejich osudem. Stále znovu se namáhají, aby ho setřásli. Švejk však se objevuje stále znovu... Je silnější než oni, poněvadž nikdy a ničím nemůže být oslaben, poněvadž stále znovu vystupuje osvěžen z půdy svého podzemního lidového světa jako z propadliště na povrch. Je to Sancho Panza bez Dona Quijota: aktivní Sancho Panza, jenž se svým účelným, opatrným a úzkostlivým způsobem probouje světem. Je svému pánu, regimentu, poctivě a věrně oddán; ale znamená vždy jeho neštěstí... *Willy Haas v Die literarische Welt.*

Švejk, tento clown boží, Sancho Panza a Don Quijote v jedné osobě, stojí na výši Rabelaisově, Shakespearově, Grimmelshausenově... Lid polykal jeho knížky. Řádní knihkupci považovali za zhola nemožné zabývat se Haškem. Hašek byl méněcenný. Diskreditoval Čechy. Byl nepohodlný a ošupačelý. Byl štváč. Byl defétista. A ti, kteří se

potají kochali četbou Haška, styděli se za to, měli příliš úzký obzor, než aby zpívali chvalozpěvy. Nebyl pomazán. Nebyl z vyšších míst schválen. Nebyl poeta laureatus. (Při tom zapomínají ti volové, že všechno to je jen otázkou odstupu. Srovnajte stanovisko Němců k Shawovi se stanoviskem Angličanů k němu!...) U Haška člověk neví, má-li řvát smíchem či lítostí. Je to básník nepopsatelného formátu.
Hans Reimann, Stachelschwein.

Tři spisovatelé zobrazili podstatu války nepřekonatelným způsobem: Henry Barbusse ve svém Ohni, Leonhard Frank ve své knize Člověk je dobrý... K těmto dvěma knihám, jež dnes zná každý přítel míru, přistupuje třetí, jež je jim úplně rovnocenná: Dobrodružství dobrého vojáka Švejka ve světové válce jmenuje se dílo, jehož autorem je příliš brzy zemřevší Čech Jaroslav Hašek (v originálu psáno důsledně Hacek).
Deutsche Zukunft.

Hašek vytvořil snad typ, jenž bude žít v světové literatuře jako Sancho Panza, Oblomov nebo Leporello. Kniha líčí obdivuhodného hlupáka, jenž je však všemi mastmi mazaný, prohnáný filuta, jehož prostoduchost je tak nekonečná, že mu z ní vzniká prospěch a že mu pomáhá ze všech situací. Tento typ nebyl ještě nikde líčen. Byl přítomen v životě, v literatuře ještě nebyl. Hašek jej líčí s láskou a zalíbením básníka, dělá z blbce mučedníka bez patosu - s neobyčejně silným humorem, leptavým posměškem, skvělým nadáním pozorovatelským... Vidíme typ, ale v pozadí celý svět. Ohýbáme se smíchem, ale snad svědčí o neobyčejném básnickém nadání právě to, že někdo pronesl se smíchem tuto nejhroznější obžalobu. Tato kniha je klasická...
Die Welt am Abend, Berlín.

Přes všechno lokální zbarvení... jde tu o všelidsky hodnotnou knihu, za jejímiž slovy je cosi nevyslovitelného... Tato groteskní kronika války bude svého času zajisté náležitou světovou literaturou. *Leipziger Neueste Nachrichten.*

Tento román je v nejkrásnějším smyslu slova biblí chudých. Přináší sbírku nepřekonatelných obrázků z dějin velké katastrofy křesťanského světa k poučení nízkých vrstev o mravech a zvyklostech lidstva za světové války let 1914-1918. To lze již dnes číst v každé slušné encyklopedii na rok 1927. *Vossische Zeitung.*

Švejk je řadový voják Evropy od roku 1914 do roku 1918. Je to kniha bez erotiky. Kniha o utrpení mužů ve válce... Švejk je na pochodu. Je na cestě, aby se stal lidovou knihou. Většího nic není. *Literarische Rundschau, Berlín.*

Překladatelka nazývá v předmluvě humoristu Haška... českým Cervantesem. Německý čtenář, jenž vezme tuto knihu do ruky a začne svědomitě předmluvou, bude to patrně ze začátku pokládat za mírnou vlasteneckou nadsázku. Ale již na prvních stránkách knihy sezná, že zde mu je předkládáno něco zcela neobyčejného: onen vzácný druh humoru, jenž je prostoduchý i hlubokomyslný zároveň. *Berliner Börsen-Courier.*

Hlupák Švejk odhaluje heroickou dobu jakožto nebetyčnou hromadu hloupostí, jež ani

na něho nestačí. Proti zdravému lidskému rozumu notorického blbce neobstojí velkolepá budova, již vytýčili historici, učenci, politikové, císařové, králové, prezidenti, průmyslníci a básníci... Dobrý voják Švejk je již v takovém stupni hloupý, že se stává moudrým. Je ještě něco hloupějšího než hloupost: to je bláhovost. Světová válka byla jednou z nich. Švejk to dokazuje. *Frankfurter Zeitung*.

Co znamenají všechny paměti a dokumenty, které jsou přece všechny subjektivně neúplny a objektivně podvodny, proti prostým zážitkům infanteristy Švejka. Zde se podařilo něco, co se v této poctivosti, pronikavosti a hloubce podaří zřídka častěji než jednou dvakrát za jedno století... Dovídáme se tu znovu, že v úřadovnách a vojenských nemocnicích císařského Rakouska se děly ještě daleko horší věci než u nás... Švejk není tendenčním dílem; vítáme jej jako geniální umělecký výkon...

Literarische Rundschau.

Němci z říše neměli před válkou o skutečném stavu Rakouska a hlavně složení a schopnosti rakouské armády ani tušení. Armáda platila v Německu za paladium říšské ideje rakouské... A na tom spočívala velká politika německé říše. Haškova kniha vypráví o rakouské armádě více než všechna díla členů generálního štábu dohromady. Neboť z ní poznáváme složení a ducha valné části c. a k. armády, totiž českých pluků... Národnosti podunajské říše žily vědomě ve stále silnějším odporu proti německému. O tom se vědělo v anglických redakcích, v Rusku a Americe více než v Německu. Kdybychom byli miliony Švejků z Čech, Moravy, Haliče, Ukrajiny, Chorvatska, Slavonska atd. za války správně poznali, byli bychom nahlédli, že válku nelze vésti dále. Dobrý voják Švejk vysvětluje nyní Němcům z říše poměry v rakousko-uherské armádě nejskvělejší způsobem. Ovšem příliš pozdě! *Vossische Zeitung*.

Tuto knihu může čísti jen člověk, jenž je schopen pozorovati průběh světové války ve velkém i malém z hlediska, řekněme, nepřátelského. Člověk, jenž pod tlakem válečných poměrů nekonečně trpěl a jenž pro svůj světový názor, ne pro své smýšlení politické, vnímal ideu světové války se zadržovaným vztekem. Proto jevílo se mu všechno dění světové války jako jedna velká korupce. Všechna trpkost proměnila se v této knize v palčivou nepřekonatelnou satiru. Čeští literáti nazývají Haška českým Cervantesem; odvážné srovnání, jež tato kniha z části ospravedlňuje. Kdo ji chce čísti, musí zapomenouti žalobce nad básníkem. Především však musí se vyznačovati onou duševní a mravní nepředpojatostí, jež si váží uměleckého díla i v takových výkonech, jejichž tendence se příčí jejich světovému názoru. Pro mládež se tato kniha nehodí. *Tagespost, Linec*.

www.ipsl.cz